

QARAQALPAQ FOLKLORÍNDÁ ANEKDOT JANRÍ
G.S.Qalbaeva – *filologiya ilimleri boyınsha filosofiya doktori*
Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı

Tayanch soʻzlar: yumor, satira, hazil elementlari, sujet, hikoya, obraz.

Ключевые слова: юмор, сатира, комические элементы, сюжет, рассказ, образ.

Key words: humor, satire, comic elements, plot, story, image.

Anekdotlar- kúldirgi sózler, xalıq súyip, háwes penen tınılaytuǵın folklorlıq prozanıń kishi janrlarınan biri. Biziń ata-babalarımız ázel-ázelden xalıqtıń kewil-keypiyatın házil-dálkek penen kóteriwege, qayǵı-muńın umıttırıwǵa sheber xalıq bolǵan.

Hár bir xalıqtıń yumor-satirası óziniń ayırıqshılıqlarına iye boladı. Yumor hám satira elementleri erte waqıtlardan beri folklorıń barlıq janrlarında saqlanıp kelinggen. Bunday yumor-satira elementlerin biz xalıq erteklerinde, kúldirgi sózlerinde, gúrrinlerinde kóremiz.

Yumor hám satira folklorıń kópshilik janrlarında ushıraǵanlıqtan anekdotlar óz aldına janr sıpatında qaralmay, kópshilik jaǵdaylarda ertek janrınıń ishinde qaralıp izertlenip kelindi. XIX ásirdeń ortalarında jasaǵan rus folkloristi N.A.Afanasevniń folklorlıq shıǵarmalarǵa arnalǵan tórt tomlıq kitabında olarǵa túsindirmeler, anıqlamalar berilgen. Bul kitaptıń tórtinshi tomlında erteklerge ayırıqsha itibar berilip, olardı tematikalıq jaqtan klassifikaciyaladı [1].

1. Haywanatlar haqqında ertekler
2. Ájayıp hádiyseler haqqında ertekler
3. Novellalıq ertekler
4. Anekdotlar.

N.A.Afanasev anekdotlardı erteklerdeń ishinde qaraydı. Ol bunday prozalıq miyraslarǵı atqaratuǵın funkciyasına qarap emes, sırtqı formasına qarap ajratqan.

Anekdotlar erteklerden pútkilley pırıq qıladı. Satiralıq elementler saqlanǵan turmıshlıq, satiralıq erteklerden anekdotlardı bólip qaraw anekdotlardı óz aldına janr sıpatında qarawǵa múmkinshilik beredi.

Qaraqalpaq folklorıń iliminde anekdotlardı óz aldına janr sıpatında qaraǵan N.A.Baskakov boldı. Ol óziniń «Karakalpakskiy yazık» [3] degen miynetinde anekdotlardı óz aldına janr sıpatında qarap, xalıq arasınan jıynalǵan bir neshe kúldirgi sózler, Xoja Nasratdinniń atına baylanıslı anekdotlardı keltirip ótedi.

Anekdotlardı óz aldına janr sıpatında qaraw N.A.Baskakovtan baslanǵan bolsa, ol haqqında ilimiy pikirlerdi Q.Mámбетnazarovtıń erteklerge baylanıslı izertlewlerinde kóriwimizge boladı [8].

1962-jılı birinshi ret Q.Maqsatov, Q.Kamalov, Q.Mámбетnazarovlar tárepinen «Qaraqalpaq xalıq legendaları hám anekdotları» degen kitap jariq kórdi. Kitapta Xoja Nasratdinniń, Ómirbektiń atlarına baylanıslı anekdotlar keltirilgen [5].

1990-jılı «Ómirbektiń anekdotları» rus tilinde baspadan shıǵarıldı [2]. Bunnan soń anekdotlar boyınsha «Ámuwdárya» jurnalında bir neshe maqalalar járiyalana basladı.

A.A.Valitovaniń «Qaraqalpaq legendaları hám anekdotları» [4], B.Privalovtıń «Ómirbektiń kúldirgi sózleri hám satiralıq, yumorlıq folklorıń geypara máseleleri» [12], M.Nizamatdinovtıń «Anekdotlar tuwralı birer sóz» [9] degen maqalaları járiyalınıp anekdotlar haqqında bir qansha ilimiy pikirler júrgizildi.

1992-jılı Yu.Paxratdinovtıń «Ómirbek laqqı hám yumor-satira máselesine» degen kitabında Ómirbektiń atına baylanıstırılıp ayılatuǵın anekdotlar tallawǵa tartılǵan. Olardıń ideyalıq hám kórkemlik ózgesheliklerine durıs baha berilgen [10].

Professor Q.Maqsatovtıń folklor miyraslarına arnalǵan izertlewlerinde de anekdotlar óz aldına janr sıpatında qaralıp, oǵan terminlik anıqlamalar berilgen. Alimniń pikirinshe: «Kúlkili sózler belgili bir qısqa syujetke qurılǵan, ayılǵanda kúlkı tuwdıratuǵın, kólemi úlken bolmaǵan awız eki prozalıq dóretpeler. Kúldirgi sózler adam turmısınıń barlıq tárepleri boyınsha ayıla beriwı múmkin. Olardı tek ǵana unamsız qubılıslar menen sheklep

qoyıw múmkin emes. Unamlı qubılıslar, waqıyalar haqqında da kúlkili sózler dóretilgen. Kúlkili sózlerdeń bahası bárinen de burın, olardı dóretywshilerdeń tapqırılıǵında, ayırıqsha kórkem sóz sheberi, ustalığında [7:215].

Qaraqalpaq folklorınıń 100 tomlıǵınıń 77-86 tomlarında anekdotlardıń burın baspada járiyalanbay kelgen úlgileri jariq kórdi. Bunda «anekdot- aytıwshı hám tınılawshı qatnasında ayılatuǵın, qısqa qayırımlı, kúlkili juwmaqlanatuǵın awızsha janr» dep táriyipleme beriledi hám «anekdotlar kóbinese adamlardıń minez-qulqına, is-háreketlerine, geypara ersi qılıqlarına baylanıslı sóz etiledi. Maqseti-adamlardı sóz kúshi arqalı kúldiriw menen bir qatarda, olardıń ózin-ózi qadaǵalawǵa, sinap-minewge, tárbiyalawǵa baǵdarlaytuǵın psixologiyalıq immunitetlerin kúsheytiwden ibarat» dep, anekdotlardıń tárbiyalıq áhmiyetin aytıp ótedi [6:10].

Haqıyqatında da, anekdotlar házil-dálkek, yumorǵa qurılǵanı menen aqıl násiyatlı gúrrinler bolıp, turmıstıń kópshilik bóleginde, turmıstıń hám dáwirdeń janlı, júdá jarqın haqıyqıy kartinasını beredi. Olarda ayna sıyaqlı jámiyettiń hár qıylı qatlamlarınıń qáte-kemshilikleri, mini singa alınadı.

Anekdotlar awızdan-awızǵa jetkeriliwi arqalı jetilistiriledi, dúzitediledi, eń aqırında haqıyqıy jámaátlik dóretpenge aynaladı.

Anekdotlardı júzege shıǵarıw anaw yáki minaw adamnıń qolınan kele bermeydi.

Kúlkili sózlerdi qınnan qıyıştırıp ayta alatuǵın adamlar bolǵan. Xalıq arasında onday adamlardı «laqqı» dep ataydı. Usınday sózge sheshen adamlar tárepinen dóretilgen kúlkili qatarlar xalıq arasında kúlkili sózleri menen belgili bolǵan adamlardıń atlarına baylanıstırıp ayıladı.

Dáwirlerdeń ótiwi menen anekdotlar jańa detallar menen bayıdı. Xalıqta belgili emes personıjlardıń atları tariyxıy qaharmanlardıń atları menen almasıp otıradı. Máselen, basqa bir belgisiz shaxs tárepinen islengen, yamasa basqa bir adamnıń basınan ótken waqıyaları Ómirbek laqqınıń, Nasratdinniń atlarına baylanıstırılıp ayıladı.

Házirgi waqıtta anekdotlardıń awızdan awızǵa ótiwi, atqarılıw procesinde qanday detallar qosıldı, jeke avtordeń dóretywshilik fantaziyası qalay júzege keldi, bulardı anıqlawdıń hesh qanday múmkinshiligi joq.

Anekdotlarda háreket etiwshı qaharman tariyxıy shaxs bolmasa, kópshilik jaǵdayda óziniń menshikli atına iye bola almaydı. Máselen, bir hayal, bir patsha, bir wázir, pálenshe degen birew, . . . degen birew dep ayıladı. Bunday jaǵday anekdotlardıń sıpatlı belgileriniń biri.

Shıǵıs xalıqlarınıń kópshiliginde derlik Xoja Nasratdinniń atı ańızǵa aynalǵan. Qazaq xalqınıń kúldirgi sózleriniń tiykarǵı qaharmanı-Aldar kóse, qaraqalpaq xalqınıń arasında ayılıp júrgen anekdotlardıń bas qaharmanı- Ómirbek laqqı.

Ilimpazlarımızdıń bergem maǵlıwmatları boyınsha Ómirbek laqqı tariyxta jasaǵan adam. Ol XIX ásirdeń ekinshi yarımında Shımbay dógeresinde jasaǵan. Jetip kelgen maǵlıwmatlarǵa qaraǵanda ol 70-75 jaslarında qaytı bolǵan. Ómirbek Qaraózek rayonı aymaǵına qarashlı Esimózektiń ayaǵındaǵı «Tayshıq» degen áwliyege jerlengen [5:4].

Ómirbektiń shın mánisinde usırma sózdeń ustası, laqqı bolǵan adam. Yu.Paxratdinov «Laqqı» sózine tómendegishe táripleme beredi «Laqqı» sózi házirgi zaman tili menen erkin máni berip qarasaq «satira» sózine tuwra keletuǵınday kórinedi. Sebebi, qaraqalpaqlarda laqqıdan ótetuǵın, házilkeshe, xalıqtı duw kúldire alatuǵın basqıshıl adamlar bolmaǵan. Laqqı suwırıp salmay, ullı talantlı, sózdeń kúlkili marjanların dizip, bórttirip sóyleytuǵın, retı

kelse kewildegі gáplerin irkip turmaytuǵın, qarsılasınıń kemshiligin, ázzi tárepin mısquılaytuǵın, ótkir sózli, asa talant iyesi [10:19-20]-dep táripleme beredi. Usı ayılǵan táriplemelardıń barlıǵı derlik Ómirbektiń laqqıshılıq talantına jámlengenligin kóremiz. Oǵan xalıq biykarǵa laqqı degen ataqtı bermegen. Ol sózge sheshen, oylap tapqısh, hár bir aytqan sózi adamda eriksiz kúلكi tuwdıratuǵın basqıshıl adam bolǵan [10:7]. Sonlıqtan da, onıń laqqıshılıq talantı, dańqı Orta Aziya hám Qazaqstan xalıqları arasına keńnen tanılǵan.

Ómirbektiń anekdotları bizge jazba túrde jetip kelmegen. Ol óz kúldirgi sózlerin jazıp dóretken be, yamasa awızsha túrde me, ol haqqında maǵlıwmatlar joq. Tariyxıy jazba derekler de saqlanbaǵan. Biraq xalıq arasındaqı ayırım adamlar, sózge sheshen, qatıqlaқ adamlar tárepinen aytılp, awızdan awızǵa ótip, usı kúнге shekem jetip kelgen.

Ómirbektiń anekdotlarınń dóreliw dáwirleri XIX ásirdiń ekinshi yarımına tuwra keledi. Onıń atına qurılǵan anekdotlardıń teması da sol ózi jasaǵan XIX ásirdegi xalıqtıń sociallıq turmısındaǵı unamsız jaǵdaylardı túyrep aytıwǵa qaratılǵan. Bunday anekdotlardıń teması hákim, el basqarıwshılardıń natuwrı siyasatı, qazı-imamlardıń ádilsizligin, paraxorlıq islerin, mollasımaq, táwipsımaq adamlardıń xalıqtı ótirik dálliller menen aldap, isti óz paydalarına sheship otıratuǵınlıǵın áshkaralǵan.

Ómirbektiń anekdotlarınń basım kópshiligin siyasiy temadaǵı anekdotlar quraydı. Bunday siyasiy temadaǵı anekdotlarǵa el basqarıwshı hákim, biyler, qazı imamlardıń basqarıw islerindegi natuwrı háreketleri sud (qazılıq) islerdi alıp barıwdaǵı ádilsizlik, paraxorlıq islerin áshkaralawshı anekdotlar quraydı.

Ómirbek ózi jasaǵan dáwirdegi ayırım el basqarıwshı hámelparazlardıń ashkózliklerin singa aladı. Olar esiginde jumsap otırǵan adamlarına haqısın bermeydi. Jáne de alıǵan zúraáttiń jarma-jarısına iyelik etedi. Ómirbek usınday jónsizliklerge qarap turmay óz gezeginde kúلكige alıp otırǵan. Ol miynetkesh xalıq tárepinde turıp, olardıń atınan sóz sóyleydi. Máselen, «Jılim tishqan» degen anekdotta:

Diyxansılıq bolıq bolǵan jılı eken. Ómirbektiń piri diyxanlardıń ekken eǵıninen úsir dep, kewsen dep barlıǵın jıynap alıp. Bir kúni Ómirbek pirine kelip, - Taqsır, sizdiń jılıńız ne-dep soraptı.

-Jılim- tishqan - dep juwap beripti. Endi barlıǵı túsinikli boldı. Diyxanlardıń gállesiniń barlıǵın jıynap alǵanıńızday bar eken-depti Ómirbek [5].

Bay adamlar esiginde diyxanlardı tınımsız jumsap, bala shaǵalarınan da xabar alıwǵa jibermege. Jibergen jaǵdayda da, moyınlarına salıq salıp jiberetuǵın bolǵan. Usınday waqıyalarǵa qurılǵan anekdotlardıń birinde: Ómirbek iyshannıń qolında suwrı bolıp júr eken. Bir kúnleri ol awılın saǵınıp, iyshannan úyine barıp qaytıwǵa ruxsat soraptı. Iyshan Ómirbekke juwap berip atırıp: - Jaqsılap dem al, bala-shaǵanıń amanlıǵın bilip qayt, qaytarsın maǵan bir tazı iyt ákeliwdi umıtpa. Kúta zárúr edi-depti. Ómirbek awılına barıp, aǵayın-tuǵanların aralap bolǵannan keyin qaytarsın tazı izley baslaptı. Biraq taba almaptı. Júda bolmaǵannan soń bir kópekti alıp iyshannıń úyine kelipti. Sonda iyshan, mınaw ákelip turǵanıń tazı emes-goy [5]-depti.

Sonda Ómirbek, - sizdiń úyińizde azıraq júrse, tez arada tazı boladı-dep juwap beripti.

Bunda Ómirbek bir jaǵınan baydıń paraxorlıǵın, támegýyligin, hesh nársesi joq jarlılardan áytewir bir iytı alǵandı maıp kóretuǵının áshkara etse, ekinshiden, onıń adamlardı ayamay jumsaytuǵını, bunday qatal tártipte

hátteki kópekte iytte onıń reyimsizliginen bezip ketetuǵınlıǵın kúلكili qatarlar menen singa aladı.

Ómirbektiń atına baylanıstırıp ayılatuǵın anekdotlarda ol bolıp ótken waqıyaların, hádiyselerdiń atqarıwshısı, orınlawshısı bolıp, kózge taslanadı. Haqıyqatında da, usınday waqıyalar Ómirbektiń ómirinde bolǵan ba, yamasa xalıq óz oyındaǵı tileklerin Ómirbek obrazı arqalı ashıp bergen be ol jaǵı belgisiz. Máselen, mına bir anekdotti alıp qarayıq.

Otkende bir molla inisi menen tarı egipti. Tarısı piskennen keyin qırman aydap, tarını bir jerge qızallap azanda alarmız dep kelisip úylerine ketipti. Molla óziniń inisin tarınıń basına qarawıl etip qoyıp, inisine, «Tarını qorı, túnde házireti Qıdır keledi, ol kelgende onıń menen isin bolmasın», dep hasasın tarıǵa shanship ketip qalıptı. Jigit tarını qorıy beripti. Tań atıwǵa shamalasqanda Ómirbek kelip qapların toltırıp túyege júkley beripti. Tarını qorıǵan jigit bul Qıdır shıǵar dep úndemey otıra beredi. Azanda molla kelse tarıdan hesh nársе qalmaptı. Molla bunı kim alıp ketti, dep sorasa, - Túnde bir adam kelip tarılardı túyege júklep alıp ketti, men Qıdır shıǵar dep úndemedim-depti. Molla sonda óziniń aqmaqlıǵın túsinipti. Usılayınsha Ómirbek mollaǵa pánt beripti. Bunda Ómirbek tiykarǵı háreketi orınlawshı bolıp kózge taslanadı. Xalıqtı aldap, pánt berip júrgen molla pánt jeydi hám Ómirbek onnan óshin aladı.

Ayırım anekdotlarda Ómirbek ádil emes, nahaq adam bolıp, unamsız qaharmanǵa aynaladı. Máselen, mına anekdotta:

Ómirbek bir waqıtları qazı bolıptı. Onıń aldına eki adam arız ayıp kelipti. Birinshisi kelgen kúni aq qazıǵa qırıq tillá ótkeripti. Birinshi kúni is qırıq tillá bergен adamnıń paydasına sheshilipti. Ekinshi adam sol kúni túnde júz tillá para ótkeripti. Erteńine sóz ekinshi adamnıń paydasına sheshilip baratırǵanın sezgen qırıq tillá bergен birinshi adam: -Qazımız gápti qırıq-qırıq aytpaysız ba-depti. Sonda Ómirbek - Háy, ladan, júz bar, qátere bar-dep isti júz tillá bergен adamnıń paydasına sheship beripti.

Mine, kórip ótkenimizdey, bul anekdotta ol unamsız qaharman sıpatında kózge taslanadı. Folklorдаǵı qaharmanlardıń transformaciyası haqqında L.Permyakov: «Olardıń geyparaları ańqaw, geyparaları ańgódek, geyde bay, geyde jarlı, geyde qudayshıl, geyde qudaysız, geyde ádil, geyde nahaq bolıp kórinedi [11:214]» - dep jazadı.

Bir kúni qala qazısı Ómirbekten «Eshek penen sizdiń arañızda qanday pariқ bar» - dep soraptı. Sonda Ómirbek siz benen ekewimizdiń aramızday pariқ bar, -dep juwap beripti.

Bir kúni Ómirbektiń jorası onnan neshege keldiń dep soraptı. Ómirbek jasım eliwde, -dep juwap beripti. Aradan jáne bes-altı jıl ótkennen soń, bayaǵı jorası jáne jasın sorǵan eken, Ómirbek oǵan jáne «Jasım eliwde»-dep juwap beripti. Sonda jorası, - sen bayaǵıda sorǵanımda «eliwge shıqtım» dep ediń, sen sirá alıpsha shıqpaısań ba? - dep sorasa, Ómirbek oǵan: - Adam degen bir sózli bolıwı kerek, eliw degen bolsam, sol eliwde tura beremen [10:16]-degen eken.

Ómirbektiń atına baylanıslı kúلكili sózler oǵada kóp. Olarda ómirdegi hár qıylı waqıyalar, turmistaǵı hár qıylı adamlar, Ómirbektiń olarǵa ashıq aydın múnásibeti, tartınbastan oylap tapqanların aytıp utıwları, kórkem sózdiń tańqalarlıq kúshi, eń baslısı kúلكi tuwdıratuǵın ushırma gápleri ayrıqsha orındı tutadı. Ómirbektiń kúلكili sózleri adamlardıń tayıpasın, klasın, toparın tańlap otırmaydı. Onıń sózleri hámmege ortaқ, hámmege unaydı, hámmeni qızıqtıradı, hámmeni kúldiredi. Ómirbektiń kúldirgi sózleri mańǵı jasaydı hám dóreliwi de dawam ete beredi.

Adebiyatlar

1. Афанасев Н.А. Народные русские сказки. -М.: "Academiya", Т.1. 1936.
2. Анекдоты Умирбека. – Нукус: «Қарақалпақстан», 1990.
3. Баскаков Н.А. Каракалпакский язык. –М.: АН СССР, 1951. Т.1. -С.78-132.
4. Валитова А.А. Каракалпакские легенды и анекдоты. // "Амударья", 1994, №1.
5. Каракалпак халық легендалары хэм анекдотлары. –Нөкис: "Қарақалпақстан", 1962. 130-б.
6. Қарақалпақ фольклоры. 100 томлық. –Нөкис: "Илим", 2014. Т. 77 –87 томлар. 10-б.
7. Максетов Қ. Қарақалпақ халқының көркем ауызеки дәретпелери. –Нөкис: "Билим", 1996. 215 - б.

8. Mámбетnazarov Q. Qaraqalpaq ertekleri haqqında. –Nókis: “Qaraqalpaqstan”, 1981. 120-b.
9. Низаматдинов М. Анекдотлар туўралы бирер сөз. // “Эмиўдэрья”, 1994, №4.
10. Пахратдинов Ю. Өмирбек лаккы хэм юмор-сатрия мәселесине. –Нөкис: “Қарақалпақстан”, 1992. 92-б.
11. Пермяков Г.Л. Основы структурной паремииологии. 1988. – С.29– 32.
12. Привалов В. Өмирбектин күлдирги сөзлери хэм сатиралық, юморлық фольклордың гейпара мәселелери. // “Эмиўдэрья”, 1998, №10.
13. Фарзалиев Т. Азербайджанские народные анекдоты. –Баку: “Улм”, 1971. –С. 121.

РЕЗЮМЕ. Ushbu maqola qaraqalpaq xalq anekdotlarining janriy xususiyatlari va tematik yo‘nalishlari ilmiy talqin qilingan. Maqolada folklorshunoslikning asosiy obyekti sifatida o‘zbek va qozoq latifalari bilan qiyoslash usuli qo‘llaniladi. Maqola, bizningcha, ham nazariy, ham amaliy yo‘nalishlarda ulkan ilmiy ahamiyatga ega.

РЕЗЮМЕ. Статья посвящена научному изучению каракалпакских народных анекдотов, в их жанровых особенностях и тематических направлениях. В статье использован метод сопоставления узбекских и казахских анекдотов, как основные объекты фольклороведения. Статья на наш взгляд имеет огромное научное значение, и в теоретическом и в практическом направлении.

SUMMARY. The article deals with the research of jangric peculiarities and thematical directions of folk jokes in Karakalpak literary world. In the article the jangric features are studied by means of uzbek, kazak folklore – study scientific traditions' that exist up to date. The whole material as the authors consider has a great scientific importance.

УДК: 821.51

ЖИЙЕН ЖЫРАҰ – ИМПРОВИЗАТОР ШАЙЫР

К.Г.Матимов – *филология илимлери бойынша философия докторы*

Әженияз атындағы Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институты

Таянч сўзлар: импровизация, анъана, халқ оғзаки ижоди, жиров-шоир, Жийен жиров.

Ключевые слова: импровизация, традиция, народное творчества, жиров-поэт, Жийен жырау.

Key words: improvisation, tradition, folk art, jirov-poet (bard), Jiyen jirov.

XVIII әсир каракалпак әдебияты тарийхында терең из қалдырған көрнекли ўәкили Жийен жыраў халқымыздың руўхый турмысында сөз хэм саз өнеринде импровизациялық талантқа ийе жыраў, көркем поэтикалық талғамға ийе шайыр, дәўирдің социал-экономикалық, сиясий-жәмийетлик турмысын терең аңлаған, баҳа берген ойшыл, данышпан сыпатында көзге тасланады.

Жийен жыраў дәретиўшилигинен бизиң дәўиримизге «Поскан ел», «Уллы таў» хэм т.б. киши көлемли шығармалары жетип келди. Ол толғаўларды жазып дәретпеген. Халықтың хэм жеке өзиниң басынан кеширген заман қысыўметлерин, әдалатсызлықларды, халықтың аянышлы турмысын, налыш сезимлерин қобыз бенен сөз хэм саз өнерлерин бириктирип синкретикалық усылда импровизациялық укыбы менен аўызекки дәретип халық алдында жырлап келген. Соның ушын да белгилі алым К.Мәмбетов: - «Жийен жыраў каракалпак әдебияты тарийхындағы XIV-XVIII әсирлерде пайда болған аўызекки әдебиат стилиндегі жеке авторлық хуқыққа ийе болған жыраўлар поэзиясының даўамшысы, сол дәўир дәстүрлериниң ең жетилискен жазба әдебиат пенен байланыстырыўшы ўәкили» [8:102] деп баҳалайды.

Қаракалпак әдебияты тарийхын жергиликли алымлардан дәслепки илимий изертлеў жумысларын алып барған әдебиятшы алым Н.Дәўқараев Жийен жыраў дәретиўшилигин, оның көркем поэтикалық дүньясын, саз (музыка) хэм жыраўшылық таланты бойынша дәслепки илимий-теориялық пикирлерди кең илимий жәмийетшиликке усынды. Әсиресе, оның сөз хэм саз өнериниң жетик маманы, жыраўшылық кәсип бойынша мектеп жаратқанлығы, қахарманлық жыр-толғаўлар, дәстанлардың миллий эпикалық эпос (дәстан) сыпатында жетилисиўинде айрықша әхмийетке ийе тулға екенлигин айрықша баҳалады [4:45]. Себеби, дүнья әдебияты соның ишинде қаракалпак әдебиятының да ерте дәўирдегі сағаларына, жыраў-шайырлар дәретиўшилигине нәзер аўдарсақ көркем өнер түрлери (сөз, саз, актёрлық,) синкретикалық усылда биригип, қәлип-лесе раўажланған. Биз атап өткен синкретикалық белгилер Жийен жыраў дәретиўшилигинде сақанланғаны менен бирге оның көркемлик дүньясында жыр-толғаўларды дәреткенгенде, қолына қобыз алып дәстанға түскенде (атқарғанда) импровизациялық усыллардан шебер пайдаланғанын аңдап отырмыз. Импровизация усылы көркем өнердің барлық түрлеринде (көркем әдебиат, музыка, театр, жиповись, хореография) бар болған көркем әдебий қубылыс болып

табылады. Бул көркем әдебий қубылыс таярлықсыз суўырып салыў, хәзир жуўаплы, төкпе талант, тәбийғый таланттың сол заматта туўылыўы, сөз тапқырлығы кәсийетлерине ийе болады [2:40-41, 3:152].

Белгилі алым К.Мәмбетов ерте дәўирдегі каракалпак әдебиятын изертлеў барасында усы жыраў-шайырлар дәретиўшилигине айрықша тоқтап: «...автор шығарманы өзи жазып, өзи үгит-нәсиятлаўы, өзи саз әспабы менен атқарыў қәбилетине ийе болыўы менен белгиленеди» [7:177] деген еди.

Дүнья жүзиндегі уллы шайырлардың көпшилиги импровизациялық усыл менен шығарма дәретиў қәбилети болған. Мәселен, поляк халқының уллы ойшыл шайыры Адам Мицкевич жазыў менен бирге импровизатор, төкпе талант, суўырып салыў, төгиліп қосық шығарыўға шебер болған. Рус халқының атақлы шайырлары ишинде М.Ю.Лермонтов, А.Кольцов, А.Блок, С.Есенин импровизациялық усыл менен поэтикалық шығармаларын дәретип отырған [5:26].

Көркем аўызекки әдебиатта импровизация дәстүри дүнья халықлары әдебияты тарийхында жүдә ерте заманлардан берли бар болған көркем әдебий қубылыс. Белгилі қазақ алымы Ә.Қоңыратбаев фольклордағы импровизация дәстүрине тоқтап: - «...импровизация өнеринде синкретикалық белги бар. Оның мәниси көркем сөз, ән-күй (саз-нама К.М) бөлинбей бирге жүрген. Професионал айтыўшылар бақсылар (VIII-IX ә.) менен (X-XV ә.) жыраўлар болған десек, оларда төрт түрлі өнер бирлескен. Олар: сөз импровизациясы, ән-күй (саз-нама К.М) импровизациясы, (қобыз, домбыра) актёрлық хәрекет (сахна өнери) хэм ел ғамын ойлайтуғын ойшыл сана» [6:29]-деп атап өтеди. Демек, Жийен жыраў дәретиўшилигинде оның көркем поэтикалық дүньясында усы синкретикалық хэм импровизациялық усыллардың белгилери бар екенлигине даў жоқ.

Жийен жыраў дәретиўшилигиндегі импровизациялық қубылысты биринши рет илимий-теориялық тийкарда түсиндирген әдебиятшы алым К.Алламбергенов:«...алдын-ала ойланып-толғанып отырмастан, сол моменттегі болып атырған жағдайларға байланысly талант пенен шығарған, яғный шығармадағы сүүретленип атырған ўақыялар сол моментинде шайырдың көзи менен көрилип, кеўли менен сезилип, сол моментинде бирден жуўмақластылырып барылады. Буған қосымша, шайырдың импровизатор екенлигин анықлайтуғын бир белги – саз әспабының жәрдеминде қосық шығарыўы